

КА МОДЕЛОВАЊУ СРПСКЕ ИМЕНИЧКЕ ПАРАДИГМЕ

Н. В. Супрунчук. *Сербское субстантивное словоизменение*.
Науч. ред. Б. Ю. Норман. Минск: Белорусский государственный
университет, 2012. – 191 стр.

1. Књига *Сербское субстантивное словоизменение* Никите Викторовича Супрунчука, објављена прошле, 2012. године, настала је из рукописа ауторове кандидатске дисертације и посвећена је именичкој парадигми. Наиме, научно интересовање за именичку промену у српском језику није мало. С једне стране, граматичке и морфолошке категорије именица у српском језику до сада су углавном систематизовано представљане у граматицима, најчешће, у оквиру традиционалног нормативно-дескриптивног приступа. С друге стране, у бројним студијама описивани су и обрађивани (појединачно, додуше, у различитој мери) скоро сви аспекти именичких категорија, и то у оквиру различитих теоријско-методолошких приступа (од дескриптивног, преко структуралистичког, па до моделовања). Међутим, како данашњи развој науке намеће потребу да се граматички и семантички описи језика формализују како би се могли преносити у дигитални облик, користити за рачунарско превођење, разне рачунарсколингвистичке анализе и сл., неопходно је систематизовати описе и устројити поступке, тј. направити алгоритме за конструисање облика неке речи. Управо је у књизи Н. В. Супрунчука српска именичка парадигма разматрана и представљена у оквирима функционалне морфологије са циљем строгости и експлицитности описа, у контексту језичке типологије, као и уз уважавање актуелне социolingвистичке ситуације.

2. Постављени циљ: „построить формальную модель словоизменения сербского существительного“ (7) подразумевао је да се сагледају досадашњи резултати моделовања именичке промене у

словенским језицима, специфичности нормирања српског језика и формализације његовог описа, да се разјасне појмови који се користе у опису именичке промене (род, број, падеж, деклинација и сл.) и предложи исцрпнији опис (искључујући властита имена), затим да се опишу алтернатије које се при промени јављају и, на крају, да се предложи алгоритам за конструисање облика именице. Своју анализу аутор је спровео на корпусу сачињеном од именица екскерпираних из *Обрајног речника српскога језика* М. Николића, као и српско-руског речника Н. И. Толстоја и руско-српског речника Б. Станковића, али и примера из електронских корпуса српскога и хрватскога језика. Након предговора и увода („Предисловие“ (3–4) и „Введение“ (5–8)), анализа је изложена у оквиру четири поглавља, издељена на више потпоглавља, а она даље на одељке, а после закључка („Заключение“ (145–147)) налазе се прилози („Приложения“ (148–153)) са списковима именица *pluralia tantum* и именица са двојаким родом или колебањем у роду, затим индекс („Указатель слов“ (154–164)), веома садржајан списак литературе (165–185) и резимеи на енглеском (186–187) и на српском језику (188–189).

3. У прва два поглавља аутор је поставио термилошке и теоријско-методолошке темеље своје анализе. Поголавље под насловом „Опыт изучения сербской морфологии (в контексте славянской грамматики)“ (9–34) тиче се термилошких одређења и резултата досадашњег формалног и функционалног приступа морфологији у словенским језицима.

3.1. Најпре у потпоглављу „Терминологические замечания“ (9–22) у одељку насловљеном „Определение некоторых лингвистических понятий“ (9–16) аутор сучељава и коментарише различита схватања и дефиниције основних лингвистичких појмова важних за ову тему: реч („слово“), те однос реч–морфема и реч–лексема, и промена („словоизменение“ или синонимно „формообразование“), разграничавајући је од творбе („словообразование“). Поимање категорија рода, броја, падежа и парадигме предмет су централног дела рада, а овде се аутор у једној реченици изјашњава да род, број и падеж посматра према Мелчуковом схватању, а парадигму према Зализњаковом. С друге стране зацртаног циља стоји појам модел, о коме је расправљано у одељку „О термине ’модель’“ (16–22).

3.2. Резултати моделовања именичке промене у руском језику, као и покушаји моделовања у српском, изнесени су у другом потпоглављу „Некоторые результаты моделирования славянской морфологии“ (22–34). Наиме, моделовање у српском језику отежавају саоднос

граматичког и лексичког значења, бројност граматичких категорија и њихов састав, гласовне алтернације у парадигми, а посебно дублети унутар језичког стандарда.

4. Иако се аутор опредељује за термин српски још у своме предговору, он има нешто шири поглед на језичку ситуацију на бившем југословенском простору, што износи у другом поглављу – „Поливариантност постјугославског језиковог пространства“ (35–43). Наиме, Супрунчук издваја четири аспекта варијантности: социолингвистички (по коме су српски, хрватски, бошњачки и црногорски посебни језици или варијанте), искључиво лингвистички (по коме су варијанте), металингвистички (по коме су различите интерпретације језичких факата) и екстралингвистички (по коме су варијантни називи једног заједничког језика, ако се заједнички језик призна). Овакво поглавље би у књизи једног србисте, са оваквом или сличном темом, представљало дигресију, али ако имамо у виду чињеницу да је то књига једног страног слависте, оно је и те како оправдано и потребно.

5. Срж анализе именичких категорија и облика у српском језику представљају наредна два поглавља. У трећем поглављу, „Грамматические категории сербского имени“ (43–106), аутор систематизује сазнања о именичким категоријама роду, броју и падежу у словенском свету, те анализира њихове особености у српском језику на основу оформљеног корпуса и досадашњих истраживања. Поред именичких категорија које се наводе у традиционалним граматицима српског језика – падежа, рода и броја, аутор овде прикључује и категорију аниматност/инаниматност („одушевленность/неодушевленность“), која је у српском језику, за разлику, рецимо, од руског, на периферији граматичког система и о њој се уобичајено говори када су посреду облици акузатива једнине именица мушког рода на консонант, *-o* и *-e*.

5.1. Свакако, на првом месту је потпоглавље „Категория падежа“ (43–56), у коме аутор, поред систематизације теоријских ставова о падежима, даје и своје виђење српског падежног система. Супрунчук се у одељцима „Общая характеристика“ (43–44) и „Выделение падежей“ (44–47) бави општим питањима падежа и њихове поделе – износи противречна мишљења научника о томе имају ли падежи значења, једно или више, или су они пука форма, а значење добијају у контексту итд. У одељку „Утраченные и приобретенные падежи“ (47–56) до изражаја долазе ауторови ставови и виђења српског падежног система, где се осврће на датив, вокатив и паукал

(облик који иде уз бројеве 2, 3, 4, оба). Према његовом мишљењу, опозиција између датива и локатива је неутралисана у корист локатива, пре свега облички (иако она постоји код неких именица на супрасегментном нивоу типа *grād – grādu : grādu, ĩđglēd – ĩđglēdu : ĩđglēdu* и *ĩoglēdu*; *реч – речи : речи* и сл.), а то се може учинити и на семантичком нивоу: правац и мировање могу се објединити месним значењским комплексом, а многа значења која је датив изражавао преузели су други падежи. Такође мисли да беспредлошка употреба овако оформљеног падежа не мора бити противаргумент за њихово спајање, јер је у историјском развоју језика постојао беспредлошки локатив. Ипак, како и аутор примећује, иако неки научници тврде да је ово црта балканских језика, дијалектологија може дати и другачију слику – у јужноморавском говору датив је очуван, док се локатив изгубио. Други падеж који се доводи у питање јесте вокатив, пошто он има комуникативну, несинтаксичку функцију. Међутим, када је реч о промени, он се не може искључити. Треће, што аутор сматра делом падежног система српског језика, јесте „бројни“ падеж („счетный“) – облик који стоји уз бројеве 2, 3, 4 и бројеве који се на њих завршавају, а који је још Даничић 1850. године назвао падежом на *-а*. Супрунчук одбацује паукал или тзв. малу множину као члан категорије броја и наводи да је то допунска падежна грамема, јер једнако стоји, рецимо, уз 2 и 122. Према његовом мишљењу, то је јединска форма, што аргументује облицима именица на *-ин* (*два Србина*), именице *јаје* (*два јајета*), именица средњег рода са неједнакосложном основом и суплетивном множином (*два дугмеја*, *два јагњета*, *две вечери*, *два човека*) уз овакве бројеве, док конгруенцију са предикатом у множини у реченицама са оваквим конструкцијама сматра семантичком.

5.2. Друго потпоглавље, „Категория числа“ (56–77), тиче се броја. Насупрот оним лингвистима који сматрају да је број творбена категорија, за Супрунчука је то, како износи у одељку „Сушность категории числа“ (56–59), чиста морфолошка категорија, заснована на опозицији „једно : више“ и испољена кроз облике једине и множине. Као што је у претходном одељку показао, овај аутор двојину или паукал сматра падежном формом, а сингулатив и збирност сматра лексичко-творбеним категоријама, што је образложио у одељку „Собирательность и множественность“ (69–72). Посебну пажњу је посветио именицама *singularia tantum* и *pluralia tantum* у одељку „Число у существительных *singularia tantum* и *pluralia tantum*“ (59–69) и понудио њихову систематизацију по лексичко-граматичким

групама, а на крају књиге навео и њихов списак према роду: „Существительные pluralia tantum в сербском языке“ (148–151). Именице средњег рода са неједнакосложном основом, код којих је, према речима М. Николића, све спорно – од тога шта је основа, а шта наставак, до облика множине – разматрају се у одељку „Квантификация существительных с неравносложной основой“ (72–77). Овде у анализу укључује и категорију аниматност/инаниматност, јер од ње зависи да ли ће именице имати и системску множину или само суплетивну (нпр. *дугмеџа*, поред *дугмад* и *дугмићи*, али *џилад* и *џилићи*).

5.3. Потпоглавље „Категория рода“ (77–93) показује сву сложеност појма род. Аутор за поједностављење поимања и одређивања рода у одељку „Парадигматическое и синтагматическое понимание рода“ (77–82) предлаже раздвајање на „морфолошки род“, који показује наставак у номинативу једнине, и „конгруенцијске класе“, које се одређују у синтаксичкој вези са придевском и глаголском речју. Питање рода представља проблем код именица страног порекла, јер се оне у српском, за разлику од руског, морфолошки адаптирају и на основу завршетка укључују у парадигму, а притом њихов род још може варирати и у зависности од броја, што је представљено у одељку „Конкуренция мужского и среднего родов у заимствований“ (82–87). Осим код именица страног порекла, род је занимљив и код именица домаћег порекла које могу мењати род, тј. конгруенцијску класу типа: *џијаница*, *слуга*, *војвода*, *блебешало*, *џискарало* и сл., што је аутор размотрио у одељку „Родоизменяемые существительные“ (87–90). Међутим, код ових именица, за разлику од именица на *-иџ(а)*, множина не варира, па се неће наћи *они кукавици*, *они судији*, како мисли аутор (уп. стр. 88). Такозваним двородним (па понеким трородним) именицама, као *глад*, *гар*, *бол*, *хрид* итд. Супрунчук даје простора у одељку „Колебания в роде“ (90–91), али и у прилогу „Существительные с нестандартными родовыми показателями в сербском языке“ (152–153). На крају, у одељку „Формальное определение рода сербских существительных“ (91–93), аутор резимира ког рода су именице које се завршавају на сугласник, на вокале *-и* и *-у*, на *-е* и на *-о*, укључујући и именице pluralia tantum и именице страног порекла.

5.4. Под насловом „Категория одушевленности/неодушевленности“ (93–98), разматра се испољавање ове, према неким ауторима лексичке, а према неким лексичко-граматичке категорије. У српском језику она је највидљивија у мушком роду, и то, као што је речено, у облику акузатива, али и код адаптације именица на *-е* и *-о* кратко,

па тако инаниматне именице типа *бијенале*, *финале* и сл. улазе у класу именица средњег, а аниматне типа *фламинго*, *кабаљеро* и сл. у класу именица мушког рода. У средњем роду, као што смо видели, ова категорија огледа се у исказивању множине – системске или суплетивне, дакле, сведена је на периферију, док је код именица женског рода неутрализована и једва видљива у неколико именица са алтернацијама *к : џ* у дативу типа *Бачванки : бачванци* 'врста игре' и сл. Такође, у оквиру полисемне структуре именица мушког рода типа *годишњак*, *дух*, *жир* итд. ова категорија се може различито испољавати и утицати на облик акузатива једнине. На крају овог, трећег поглавља под насловом „Грамматические категории во взаимодействии“ (98–106), аутор резимира повезаност ових категорија и њихову узајамност.

6. Четврто поглавље носи наслов „Основы синтеза субстантивных словоформ“ (107–144) и посвећено је деклинацији, и то деклинационим типовима, тј. именичким врстама, потом падежним наставцима и њиховој дистрибуцији у именичкој парадигми и алтернацијама. Његова потпоглавља су „Типы склонения существительных“ (107–126), „Чередования“ (123–141), „Построение субстантивной парадигмы“ (141–144).

6.1. Када говори о типовима деклинације, у одељку „Классификации склонений: род vs окончания родительного падежа единственного числа“ (107–112). Супрунчук, посматрајући досадашње поделе у граматикама и студијама, најпре издваја критеријуме по којима се именице групишу у врсте: род, завршетак у номинативу једнине, алтернације у основи, при чему код граматичара срећемо различит број деклинационих врста. Аутор се залаже за што економичнију класификацију именица и поједностављивање парадигме, те издваја именичку промену са две врсте (у првој су све именице, осим именица женског рода на консонант и именице *кћи*), што је предложио у одељку „Новая классификация типов склонения“ (112–116). И у овом случају, јасно је да је једна врста – прва – оптерећена подгрупама, а критеријуми су и даље род именице и наставак у номинативу једнине.

6.2. С обзиром на чињеницу да су наставци полифункционални, њихова дистрибуција се систематизује у одељку „Дополнительные окончания“ (116–121). Међутим, бројни дублети промену чине веома шароликом и неуједначеном. У деклинацији именица, осим наведене две врсте, аутор издваја и придевску промену – „Адъективное склонение“ (122–124), која ипак нема много чланова, али се среће

код категоријалне полисемије, и нулту промену – „Нулевое склонение“ (124–126), која, такође, није продуктивна с обзиром на висок степен адаптираности страних именица у српском, али је ипак могуће направити списак недеклinaбилних именица у српском језику.

6.3. Веома исцрпно аутор у потпоглављу „Чередования“ наводи алтернације које се јављају у именичкој промени. Осим гласовних алтернација типа *л : о ; к, г, х : ц, з, с* итд., он овде укључује и алтернације именичке основе типа *ø : -eī-* и сл. код именица средњег рода, *ø : -ов-, -ев-* код именица мушког рода у множини, *ø : j* код именица типа *īакси : īаксија* итд. Све ово, према Супрунчуковом мишљењу, представља регуларне алтернације – „Регулярные чередования“ (128–138). Исто тако, он издваја и посебне случајеве – „Особые случаи“ (139–140), где су место нашли суплетивни множински облици типа *човек : људи, шеле : шелад* или дублетни облици множине који су семантички диференцирани типа *зуби : зубови, йарови : йари*, па чак и случајеви који се никако не могу уврстити у флексију, типа *радио : радио-апарати, ауто : аутомобили* (пошто сматра да су облици множине *ауто* и *радио* ретки) и сл.

6.4. Након овако исцрпно изложених специфичности, неуједначности, дублетности, па, можемо рећи, и непредвидивости именичке промене, Супрунчук ипак успева да предложи алгоритам конструисања неког именичког облика у одељку „Построение субстантивной парадигмы“ (141–144). Дакле, неопходно је знати: 1. канонички облик речи, 2. могуће алтернације у промени и правила дистрибуције наставака, 3. систем наставака одговарајућег деklinационог типа, 4. да ли именица припада аниматним или инаниматним и да ли је *pluralia tantum*.

7. Књига *Сербское субстантивное словоизменение* представља синтезу именичке промене у српском језику, са акцентом на отвореним и нерешеним питањима. У њој су именичке категорије представљене и сагледане у својој узајамности и повезаности, а у покушају моделовања. Њега, како смо видели, отежавају различити фактори: род и његово варирање, варирање основа, фонетске и морфолошке алтернације, граматичка позиција, лексичко значење, с једне стране, суплетивност, дублетност, изузеци итд., с друге. Међутим, све то није омело аутора да предложи пут за конструисање неког именичког облика. Осим што је детаљно анализирао све категорије, аутор је изложио и свој покушај редефинисања падежног система и деklinационих типова. У сваком случају, овако представљена српска именичка промена значајна је како за славистику, тако и за срби-

стику. Између осталог, што није нимало неважно, монографија Н. В. Супрунчука је пример високог нивоа изучавања србистике у свету.

Марина Љ. Спасојевић*
Институт за српски језик САНУ
Београд

---

* marina.spasojevic@isj.sanu.ac.rs